

UDK 811.1634*3'367
DOI: 10.33669/KJ2019-30-07
rad primljen: 23. 9. 2019.
rad prihvaćen: 1. 12. 2019.

PREGLEDNI RAD

IRMA KALTAK

Lektor, mr.
Izdavačka grupacija "Simurg Media"
Zmaja od Bosne 88
irma.lektorat@gmail.com

RELATIVIZATOR *KOJI* U PRIJEVODIMA KUR'ANA BESIMA KORKUTA I ESADA DURAKOVIĆA

Sažetak: Pojmovi *relativna klauza* i *relativizator* često su prisutni i objašnjavani u lingvističkoj literaturi na različite načine. Često ti opisi sadrže samo osnovne natuknice za razumijevanje ovih pojmova i upravo zbog toga ovaj problem zaokuplja pažnju lingvista.

U ovom se radu sagledavaju osnovna svojstva relativnih klauza, s osvrtom na stanje u bosanskom jeziku. Posmatra se priroda relativnih klauza *koje* su uvedene relativizatorom *koji*, antecedenti koji se javljaju uz relativizator koji te sintaksičko-semantička obilježja navedenih relativnih klauza.

Cilj istraživanja jeste razmotriti tipove relativnih klauza uvedenih relativizatorom *koji* u prijevodima Kur'ana. Za empirijsku i statističku analizu relativnih klauza u ovom radu poslužio je korpus od nekoliko hiljada relativnih klauza koje su preuzete iz dvaju prijevoda Kur'ana: Besima Korkuta (izdanje "El-Kalema" 1977. godine) i Esada Durakovića (izdanje "Svjetlosti" 2004. godine). Relativizator *koji* u Korkutovom prijevodu, od 5.538 relativnih klauza, uvodi 49,8%, tj. 2.752 klauza, dok u Durakovićevom prijevodu isti relativizator, od 5.414 relativnih klauza, uvodi 40%, odnosno 2.192 klauze.

Ključne riječi: relativna klauza, restriktivnost / nerestriktivnost, antecedent, relativizator, ekstraponirana relativna klauza, slobodna relativna klauza

Relativna klauza i relativizator “koji” u literaturi bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika

U jezicima srednjojužnoslavenskog dijasistema relativna klauza bivala je predmetom različitih istraživanja. Dosad najiscrpniji opis relativnih klauza u štokavskim jezičkim standardima predstavlja studija Snježane Kordić (1995). U dosadašnjim istraživanjima zapaža se da su analize sprovedene prevashodno na korpusu pisanog jezika ili na konstruiranim primjerima, dok relativne klauze u razgovornom jeziku nisu detaljno istražene. S tim u vezi, ta problematika mogla bi biti predmet nekog narednog istraživanja.

U gramatikama bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika općeprihvaćena je definicija da su to klauze koje se odnose na jednu riječ ili dio nadređene rečenice pobliže je određujući ili dajući kakvo dodatno objašnjenje o njoj (Barić, E., Lončarić, M., Malić, D.; Brabec, I., Hraste, M., Živković, S.; Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I.; Klajn, I.).

U Stevanovićevom *Savremenom srpskohrvatskom jeziku 2* relativne klauze definirane su kao “zavisne rečenice koje se odnose na neko ime u glavnoj, odnosno upravnoj rečenici, ili na cijelu tu rečenicu po pravilu kao i njihova odredba” (Stevanović 1979: 850). Kao primjere takvih klauza autor navodi: “Svaki onaj **koji je prolio krv za svoju zemlju** treba da se računa u srećne.”; “Svemu tome je kriv Joca **koji nas je uzeo na oko**.” U ovim primjerima zavisne klauze određuju pojmove iz glavne klauze pa se zbog toga i nazivaju odnosnim ili relativnim klauzama. Stevanović (1979) navodi da one mogu biti dvojakog karaktera, atributskog i apozicijskog. One koje imaju atributski karakter ustvari imaju i sličnu funkciju kao atribut, tj. određuju ranije neodređen i nepoznat pojam.

Upravni element na koji se relativna klauza odnosi jeste antecedent. U *Enciklopedijskom rečniku moderne lingvistike* (Crystal 1988: 25) antecedent “označava jezičku jedinicu na koju upućuje neka druga jedinica u rečenici (anaforička referencija), tipično jedinica koja sledi”. Poziciju antecedenta najčešće popunjava imenica, tada govorimo o imeničkom antecedentu. Također, poziciju antecedenta može

popunjavati zamjenica, pridjev ili broj. Kordić (1995: 187) antecedent predstavljen zamjenicom označava terminom *formalni antecedent*. Međutim, u njejoj studiji nije razjašnjeno da li lične zamjenice smatra imeničkim ili formalnim antecedentom.

U Lalevićevoj *Sintaksi srpskohrvatskog književnog jezika* zavisnosložene rečenice dijele se prema okolnostima vršenja radnje na: temporalne, finalne, modalne i komparativne, deklarativne, kauzalne, konsektivne, koncesivne, relativne, kondicionalne i kao poseban tip izdvojena su i indirektna pitanja kao zavisnoupitne rečenice (Lalević 1962: 218–227). Pored tradicionalne definicije relativnih klauza, autor tvrdi da relativne klauze ne samo da određuju subjekt, objekt i sl. već mogu izražavati i sami sadržaj subjekta, objekta, atributa. S tim u vezi, razlikuje subjekatske, objekatske i atributske odnosne klauze. Međutim, ne objašnjava po čemu su specifične ove vrste relativnih klauza niti navodi primjere za njih.

U Katičićevoj gramatici ponuđena je malo zbunjujuća podjela zavisnosloženih rečenica. Katičić (1991: 189–193) razlikuje *zavisne rečenice po mjestu svojega uvrštavanja u glavnu* i *zavisne rečenice po sadržaju svojega uvrštavanja*. U zavisnosti od toga preko koje se riječi uvrštavaju u ustrojstvo glavne rečenice, zavisne rečenice po mjestu svog uvrštavanja mogu biti predikatske, subjekatske, objekatske i adverbijalne. Relativne klauze, pored mjesnih, načinskih, vremenskih, uzročnih, namjernih, posljedičnih, pogodbenih, dopusnih, izričnih, upitnih i poticajnih, ubrajaju se u drugu skupinu zavisnih klauza. Međutim, analizirajući primjere koji su navedeni kao relativne klauze, uviđamo da Katičić ne pravi razliku između relativnih i izričnih klauza. Tako klauzu u sljedećem primjeru posmatra kao relativnu: “Dobro je, bako, što si mi dala ovu pregaču.”

Isti kriteriji za podjelu zavisnih rečenica prisutni su i u *Hrvatskoj gramatici* (1997). Relativne klauze definirane su kao “rečenice koje se pridružuju imenicama, imenskim skupinama, zamjenicama, priložima i prijedložnim izrazima u glavnoj rečenici i cijelim svojim sadržajem proširuju njihov sadržaj, i to tako da se svojim vezničkim riječima priključuju gramatičkim oznakama onih riječi kojima se

pridružuju” (Barić et al. 1997: 472). Međutim, ostaje neobjašnjeno zašto su autori odvojili toliko tipova zavisnih rečenica koje se izdvajaju po sadržaju svog uvrštavanja, a onda, objašnjavajući mnoge od njih, navode da su takve klauze jednakovrijedne relativnim: *Tako nastala mjesna rečenica jednakovrijedna je odnosnoj.; Takve vremenske rečenice s kad(a) jednakovrijedne su odnosnim rečenicama s koji i sl.* (Pr. Kata je utjerala djecu u kuću u kojoj su zagorjeli žganci smrdjeli po ratnom paležu. / Kata je utjerala djecu u kuću gdje su zagorjeli žganci smrdjeli po ratnom paležu.) Nije objašnjeno zbog čega se te klauze, iako su jednake relativnima, ubrajaju u zasebne skupine. I u *Gramatici bosanskoga jezika* na sličan su način objašnjene relativne klauze.

U *Gramatici srpskog jezika* Ivana Klajna nije ponuđena definicija relativnih klauza kakva je prisutna u već navedenim gramatikama, već je samo ponuđen opis relativnih klauza. Autor ističe da takve rečenice počinju odnosnim zamjenicama *koji, kakav, čiji, koliki, ko* ili *što*, te da dolaze gotovo uvijek preko antecedenta, tj. poslije imenice, zamjenice ili imeničke sintagme na koju se odnose (Klajn 2005: 243). Ostale relativizatore spominje kada objašnjava mjesne, načinske, vremenske i dr. vrste zavisnih rečenica, ali njih ne smatra vrstom relativnih klauza, već naglašava da su im bliske.

U *Gramatici* Mrazović i Vukadinović u okviru opisa relativnih klauza govori se o njima samo kao o atributskim rečenicama, dok rečenice koje nemaju antecedenta nazivaju *indefinitno generalizirajuće dopunske rečenice* (Mrazović i Vukadinović 1990: 508–510), koje predstavljaju prijelaznu vrstu relativnih klauza.

Kao nedostatak ovih gramatika mogli bismo istaći to da se niti u jednoj ne spominju sve mogućnosti pojavljivanja relativnih klauza. Uglavnom su gramatike ograničene na osnovnu definiciju relativnih klauza i opis najučestalijih relativizatora, dok mogućnosti pojavljivanja bez antecedenta ili ekstrapozicije i ne spominju.

Relativizator definiramo kao jezičko sredstvo koje relativnu klauzu povezuje s nadređenom klauzom (Kordić 1995: 34). U bosanskom

jeziku relativizator uvijek biva izražen (za razliku od, npr., ruskog ili engleskog jezika, gdje relativna klauza može biti i bez relativizatora). U svojstvu relativizatora, između ostalih, može se pojaviti i zamjenički relativizator *koji*.

Kada govorimo o funkciji relativizatora, u literaturi se najčešće ističe da relativizatori uvode odnosnu klauzu kao zavisnu strukturu signalizirajući pri tome tip zavisnosti, zastupaju antecedent u sintaksičko-semantičkom i pragmatičkom smislu unutar odnosne klauze u skladu sa svojim formalnosintaksičkim potencijalom te anaforski upućuju na antecedent (usp. Kovačević 1998: 46; Kordić 1995: 35).

Kordić (1995) navodi da je relativna zamjenica najučestaliji relativizator u svim slavenskim jezicima zbog svoje prirode. Ona može vršiti nekoliko uloga u relativnoj klauzi, tj. dvofunkcionalna je – ima vezničku ulogu, pokazuje da je riječ o zavisnoj rečenici i pokazuje tip zavisnosti, ali i zamjeničku – anaforski upućuje na antecedent i na sintaksičko-semantičkom i na pragmatičkom nivou.

S druge strane, zavisni veznici samo su sredstvo povezivanja zavisne i glavne klauze. S tim u vezi, poznato je da je jedna od osnovnih karakteristika jezika ta da jezik teži ekonomičnosti, a relativna zamjenica ekonomičnije je sredstvo od veznika. Ovakvu funkciju relativne zamjenice ističe i niz drugih lingvisti: Silić (1984: 141), Kovačević (1988: 46), Mrazović i Vukadinović (1990: 500), Klajn (2005: 243) itd.

Rasprava

Relativizator *koji* u Korkutovom prijevodu, od 5.538 relativnih klauza, uvodi 49,8%, tj. 2.752 klauze, dok u Durakovićevom prijevodu isti relativizator, od 5.414 relativnih klauza, uvodi 40%, odnosno 2.192 klauze.

Relativizator *koji* slaže se u rodu i broju s antecedentom i određuje mu funkciju (subjekt, objekt ili adverbijal). Kordić navodi da jedina ograničenja u upotrebi ovog relativizatora proizlaze iz svojstva da je

ovo predmetna zamjenica te da se ne pojavljuje uz antecedente *sve, ovo, to, ono, jedino, posljednje, prvo* i superlative, i to onda kada se svi ti antecedenti ne odnose na pojedinačnog referenta, već na čitavu ideju, a iz istog razloga ne pojavljuje se ni kada je antecedent čitava rečenica (Kordić 1995: 60).

Analiza korpusa pokazala je da je najčešći antecedent zamjenice *koji* druga zamjenica (iako tada govorimo o formalnom antecedentu). Naime, u Korkutovom prijevodu zamjenica kao antecedent relativizatora *koji* javlja se u 57% relativnih klauza, tj. u 1.566 primjera relativnih klauza.¹

(1) Neka te ne žaloste *oni KOJI* SRLJAJU U NEVJERSTVO, oni nimalo neće Allahu nauditi; (KPK 1977: 72)

(2) A *onima S KOJIMA* STE SKLOPILI UGOVORE – podajte njihov dio – Allah, je zaista, svemu svjedok. (KPK 1977: 82)

(3) *Onima KOJI* ZLATO I SREBRO GOMILAJU i ne troše ga na Allahovom putu – navijesti bolnu patnju /../ (KPK 1977: 191)

(4) Ti njih pozivaš na Pravi put, ali *oni KOJI* U ONAJ SVIJET NEĆE DA VJERUJU s Pravog puta, doista, skreću. (KPK 1977: 345)

(5) Mi činimo da ona podsjeća i da bude korisna *onima KOJI* KONAČE; zato hvali Gospodara svoga Veličanstvenoga! (KPK 1977: 535)

Navedeni primjeri imaju svojstva najučestalijeg tipa relativne klauze u prijevodu Kur'ana Besima Korkuta. Najčešće se kao antecedent upotrebljava pokazna zamjenica *oni*, koja je u kontaktnom položaju s antecedentom. Osim pokazne zamjenice *oni*, iako rjeđe, u svojstvu antecedenta javljaju se i druge vrste zamjenica.

(6) Kako možete da ne vjerujete u Allaha, *vi KOJI* STE BILI NIŠTA, pa vam je On život dao; (KPK 1977: 4)

¹ U primjerima je relativna klauza pisana velikim slovima, a relativizator i antecedent pisani su kurzivom.

(7) “Zašto da se ne borimo na Allahovom putu” – rekoše – “*mi KOJI SMO IZ ZEMLJE NAŠE PROGNIANI I OD SINOVA NAŠIH ODVOJENI?*” (KPK 1977: 39)

(8) /.../ a objavio je i *ostale KOJE RASTAVLJAJU ISTINU OD NEISTINE.* (KPK 1977: 49)

(9) Među vama ima i *takvih KOJI ĆE SIGURNO OKLIJEVATI (...)* (KPK 1977: 88)

(10) /.../ ako neko ubije *nekoga KOJI NIJE UBIO NIKOGA /.../* (KPK 1977: 112)

(11) /.../ i On je *Taj KOJI JE NEBESA I ZEMLJU MUDRO STVORIO /.../* (KPK 1977: 135)

(12) Ej *ti, KOJA U ĆEDNOSTI LIČIŠ HARUNU*, otac ti nije bio nevaljao, a ni mati tvoja nije bila nevaljalica. (KPK 1977: 306)

Slična situacija prisutna je i u prijevodu Kur'ana Esada Durakovića, gdje se kao antecedent javlja zamjenica u 48% relativnih klauza koje su uvedene zamjenicom *koji*, tj. 1.043 relativne klauze.

(13) *Oni KOJI ĆE UMRIJETI, ŽENE ZA SOBOM OSTAVLJAJUĆI*, dužni su oporuku za žene sačiniti /.../ (DPK 2004: 39)

(14) *Oni KOJI NE VJERUJU* i lažnim proglašavaju Naše znamenje – to su džehennemlije. (DPK 2004: 122)

(15) Zar su sigurni *oni KOJI KUJU OPAKE PLANOVE* da ih Allah neće u zemlju satjerati, ili da ih neće zadesiti stradanje otkuda i ne slute; (DPK 2004: 272)

(16) Njima će se zagubiti *oni KOJE SU RANIJE ZAZIVALI*, te će shvatiti da nikakvo pribježište ne mogu imati. (DPK 2004: 482)

(17) Zato ostavi Mene *s onima KOJI ĆE GOVOR OVAJ PORICATI* – odakle se i ne nadaju, postepeno ću im prilaziti; (DPK 2004: 566).

Kao i u Korkutovom prijevodu Kur'ana, i u Durakovićevom je prijevodu najučestaliji tip antecedenta pokazna zamjenica *oni*, ali se javljaju i druge zamjenice.

(18) *Vi KOJI VJERUJETE*, ne govorite: “Čuj, ne čuo se!”
(DPK 2004: 12)

(19) */.../ klanjajući sa ostalima KOJI SE SAGIBAJU NAMAZ KLANJAJUĆI /.../* (DPK 2004: 55)

(20) Danas vas baš niko ne može pobijediti, jer ja sam *taj KOJI VAS ŠTITI!* (DPK 2004: 184)

(21) Zaista, Mi smo *Ti KOJI SU OPOMENU–KUR'AN DOSTAVILI* i Mi pouzdano čuvamo ga! (DPK 2004: 262)

(22) I zato da bi Šejtanovu natrunu učinio iskušenjem *za sve KOJI U SRCIMA BOLEST IMAJU* i čija srca okorjela su */.../* (DPK 2004: 338)

(23) Gospodaru naš, *ove KOJE SMO ZAVELI* – zaveli smo kao što smo zaveli i sebe */.../* (DPK 2004: 393)

(24) */.../ te nećete imati nekoga KOJIBI DA VAM POMOGNU.* (DPK 2004: 502)

Navedeni primjeri (13–24) pripadaju restriktivnom tipu relativnih klauza, tj. one govore na koju osobu ili pojavu govornik misli. Pitanje da li neki relativizator uvodi češće restriktivne ili nerestriktivne relativne klauze zaokupljalo je pažnju brojnih lingvista, a primjeri pokazuju da vrsta antecedenta svakako uvjetuje da li će se relativna klauza ostvariti kao restriktivna ili kao nerestriktivna. U navedenim primjerima, u kojima se kao antecedent pojavljuje pokazna zamjenica, govorimo o restriktivnim relativnim klauzama. Svojstva koja iznose relativne klauze u datim primjerima ne mogu se tumačiti kao dodatna informacija jer antecedent nije preciziran, tj. nije određen.

Nakon zamjenica, kao antecedent relativizatora *koji* javlja se najčešće imenica. Ukupan broj relativnih klauza u kojima se kao antecedent javlja imenica jeste 32% (894 primjera) u prijevodu Korkuta, a u prijevodu Durakovića 41% (892 primjera).

- (25) Jedite lijepa *jela KOJIMA* VAS OPSKRBLJUJEMO!
(KPK 1977: 7)
- (26) Ne igrajte se s Allahovim propisima i neka vam je na umu *blagodat KOJU* VAM ALLAH DAJE, i Knjiga, i *mudrost KOJU* VAM OBJAVLJUJE, *KOJOM* VAS SAVJETUJE!
(KPK 1977: 36)
- (27) Reci: “Ko je zabranio Allahove *ukrase, KOJE* JE ON ZA ROBOVE SVOJE STVORIO, i ukusna *jela?*” (KPK 1977: 153)
- (28) /.../ i uradio si *nedjelo KOJE* SI URADIO i još si nezahvalnik? (KPK 1977: 366)
- (29) O vjerovjesniče, Mi smo te poslali kao svjedoka i kao donosioca radosnih vijesti i kao *poslanika KOJI* OPOMINJE, da – po Njegovom naređenju – pozivaš k Allahu, i kao *svjetiljku KOJA* SIJA. (KPK 1977: 423)
- (30) One što prikrivaju jasne *dokaze KOJE* SMO OBJAVILI, kao i *Uputu KOJU* SMO U KNJIZI JASNO IZLOŽILI ZA LJUDE – takve Allah proklinje /.../ (DPK 2004: 24)
- (31) /.../ te da bi počinili *grijehe KOJE* BAŠ I POČINIŠE!
(DPK 2004: 142)
- (32) Reci: “Jedina *nagrada KOJU* OD VAS ZA OVO TRAŽIM jeste da onaj ko hoće uzme put ka Gospodaru svome.” (DPK 2004: 365)
- (33) /.../ to je poput blagorodne *kiše POSLIJE KOJE* BILJE KRIVOVJERNE ZADIVI /.../ (DPK 2004: 540)
- (34) I *dušom KOJA* PREKORIJEVA SAMA SEBE zaklinjem se! (DPK 2004:577)

Veoma često u jednom prijevodu susrećemo relativnu klauzu koja je u drugom prijevodu sažeta u jednoj riječi. Ovakva pojava, kada se umjesto imenice (jedne lekseme) javlja cijela klauza u istom značenju, naziva se perifraza.

(35) Mi smo te poslali da istinu objaviš i da radosne vijesti i opomenu doneseš, i ti nećeš biti pitan za one KOJI SU U DŽEHENNEMU. (KPK 1977: 16)

(36) Mi smo sa Istinom poslali tebe, kao radovjesnika i opomenitelja, a ti nećeš odgovoran biti za džehennemlije. (DPK 2004: 18)

(37) O vjernici, tražite sebi pomoći u strpljivosti i obavljanju molitve! Allah je doista na strani strpljivih. (KPK 1977: 23)

(38) Vi KOJI VJERUJETE! Strpljenjem i namazom pomoć tražite – Allah je zaista uz strpljive! (DPK 2004: 23)

U malom broju klauza kao antecedent ne javljaju se ni zamjenice niti imenice. U primjerima (39), (40) i (41) relativna klauza uvedena je preko antecedenta *prvi*, odnosno *drugi*. Govorimo o supstantiviziranom determinatoru *prvi*, odnosno *drugi*. U navedenim primjerima oni preuzimaju značenje cijele sintagme umjesto koje stoje: *prvi ljudi* > *prvi*, *drugi ljudi* > *drugi*.

(39) /.../ i ne budite *prvi KOJI U TO NEĆE VJEROVATI*. (KPK 1977: 6)

(40) A ima i *drugih KOJI SU GRIJEHE SVOJE PRIZNALI* /.../ (KPK 1977: 202)

(41) Vjerujte u to što sam vam spustio kao ovjeru onoga što već imate i ne budite *prvi KOJI U TO POVJEROVATI NEĆE*; (DPK 2004: 7)

S obzirom na to da se cijela imenska sintagma svodi na determinator, on prestaje funkcionirati kao determinator i preuzima sintaksičku funkciju cijele sintagme, a relativizator *koji* ima ulogu subjekta. Ukoliko ga zamijenimo antecedentom na koji se odnosi, potvrdit ćemo da *prvi* i *drugi* u ovom slučaju imaju funkciju supstantiva:

(42) A ima i *drugih KOJI SU GRIJEHE SVOJE PRIZNALI* /.../ (KPK 1977: 202)

- *Drugi* su grijehе svoje priznali.*

(43) Vjerujte u to što sam vam spustio kao ovjeru onoga što već imate i ne budite *prvi KOJI U TO POVJEROVATI NEĆE*; (DPK 2004: 7)

- *Prvi u to povjerovati neće.**

U doktorskoj disertaciji Danke Urošević *Релативна реченица у шумадијско-војвођанском дијалекту* navodi se da poziciju brojnog antecedenta popunjavaju po pravilu redni brojevi (Urošević 2015: 41). Međutim, u korpusu su pronađeni i drugi primjeri:

(44) Imate poruku u dvjema vojskama koje su se sukobile: *jednoj, KOJA SE BORILA NA ALLAHOVOM PUTU /.../* (KPK 1977: 50)

(45) Ali ga primi i od *trojice KOJI SU BILI IZOSTALI*, i to tek kada im zemlja tjeskobna postade uprkos svojoj prostranosti /.../ (DPK 2004: 206)

Na sličan način može se interpretirati pojava pridjeva kao antecedenta uz relativizator *koji*. Pridjev kao antecedent javlja se u 0,47% relativnih klauza kod Korkuta (13 primjera koje za antecedent imaju pridjev) i 0,41% kod Durakovića (9 rečenica).

(46) Pomozite sebi strpljenjem i molitvom, a to je, zaista, teško, osim *poslušnima, KOJI SU UVJERENI* da će pred Gospodara svoga stati i da će se Njemu vratiti. (KPK 1977:6)

(47) A zašto je među narodima prije vas bilo samo malo *čestitih, KOJI SU BRANILI* da se na Zemlji nered čini /.../ (KPK 1977:233)

(48) Molim Gospodara svoga i Gospodara vašega da me zaštiti od svakog *oholog KOJI NE VJERUJE U DAN* u kome će se račun polagati! (KPK 1977:469)

(49) Najgora stvorenja za Allaha su *krivovjerni – KOJI UZVJEROVATI NEĆE*; (DPK 2004:184)

(50) Njega poučava veoma moćni, *Razumni, KOJI SE POJAVI /.../* (DPK 2004:526)

U ovom smislu valja razdvojiti atributivnu funkciju pridjeva, u slučajevima kada on stoji pored imenice pobliže određujući tu imenicu, od ovakvih primjera gdje pridjev ima supstantivnu funkciju. Takvu pojavu zovemo i *kategorijalnom preobrazbom, konverzijom ili transpozicijom*.

U ovim primjerima pridjev mijenja svoja leksička i gramatička svojstva i ponaša se kao sintaksema u koju se preobratio. Iznošenje nekog obilježja koje pridjev u svom značenju nosi ostaje prisutno u objema funkcijama. Da pridjev ima supstantivnu funkciju, dokazuje moguća zamjena relativizatora pridjevom na koji se on odnosi:

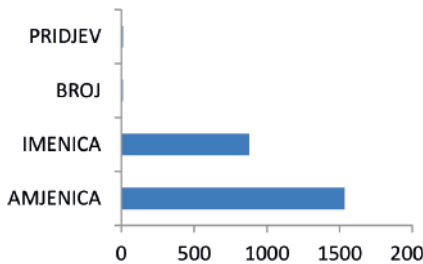
(51) Molim Gospodara svoga i Gospodara vašega da me zaštiti od svakog *oholog KOJI NE VJERUJE U DAN* u kome će se račun polagati! (KPK 1977: 469)

- *Oholi ne vjeruje u dan u kome će se račun polagati.**

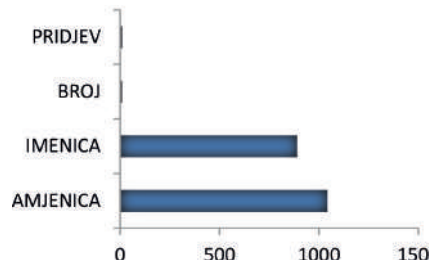
(52) Najgora stvorenja za Allaha su *krivovjerni – KOJI UZVJEROVATI NEĆE /.../* (DPK 2004: 184)

- *Krivovjerni uzvjerovati neće.**

Relativne klauze tumačimo kao restriktivne u primjerima u kojima se javljaju brojevi (redni brojevi, glavni broj i brojna imenica) i pridjevi kao antecedenti. U nekima od njih i determinator utječe na poimanje rečenice kao restriktivne ili nerestriktivne.

Slika 1.

Slika 2.

Zastupljenost antecedenata uz relativizator *koji* u prijevodu Kur'ana B. Korkuta (slika 1) i E. Durakovića (slika 2)

Analiza korpusa potvrđuje konstataciju autorice Kordić, koja kaže da je relativna klauza nerestriktivna ukoliko ulogu antecedenta ima vlastito ime ili bilo koja riječ “kojom se imenuje unikatni referent” (Kordić 1995: 66). Posebno se ističe važnost imenovanja unikatnog referenta jer je u korpusu pronađen primjer gdje je jedan od antecedenta vlastito ime uz relativizator *koji*, ali tu klauzu možemo interpretirati kao restriktivnu jer se vlastitim imenom ne imenuje pojedinačni referent već cijela skupina:

(53) Pravovjerne, ali i *jevreje, kršćane i Sabijce KOJI SU VJEROVALI U ALLAHA I U DAN POSLJEDNJI*, radeći poslove valjane, čeka nagrada u Gospodara njihova, jer za njih nema zebnje niti će ojaditi se. (DPK 2004:10)

U ovom primjeru relativna klauza određuje koje ljude među Jevrejima, kršćanima i Sabijcima čeka nagrada (što znači da postoje i oni Jevreji, kršćani i Sabijci koje neće čekati nagrada). Ovakvu relativnu klauzu, u kojoj je jedan antecedent vlastito ime (Sabijci) koje ne upućuje na pojedinačni referent, tumačimo kao restriktivnu.

Niz drugih primjera u kojima je antecedent vlastito ime tumačimo kao nerestriktivne rečenice:

(54) I jedine ono što vam Allah daje, što je dozvoljeno i lijepo; i bojte se *Allaha, U KOJEG VJERUJETE*. (KPK 1977: 121)

(55) I bojte se *Allaha, PRED KOJIM ĆETE SE SABRATI*. (KPK 1977: 122)

(56) Hvaljen neka je *Allah, KOJI SEBI NIJE UZEO DJETETA /.../* (KPK 1977: 292)

(57) Eto, to je *Džennet, KOJI VAM JE DAROVAN*, kao nagrada za ono što ste radili, u njemu ćete svakovrsnog voća imati od kojeg ćete neko jesti. (KPK 1977: 493)

(58) Tako mi *Kur'ana KOJI SADRŽI OPOMENU*, zaista su osoni i u sukobi su oni što ne vjeruju! (DPK 2004: 453)

Relativne klauze s formalnim antecedentom uvedene relativizatorom *koji*

U Korkutovom prijevodu relativne klauze s formalnim antecedentom čine 29% primjera (1.609 primjera), a u Durakovićevom prijevodu 20% primjera (1.077 primjera). Klauze s formalnim antecedentom uvedene relativizatorom *koji* mogu se podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine one klauze u kojima je imenica izostavljena iz antecedenta jer se već pojavljuje u prethodnom dijelu klauze:

(59) “Gospodar moj je *Onaj KOJI ŽIVOT I SMRT DAJE*” /.../ (KPK 1977: 42)

(60) Imate pouku u dvjema vojskama koje su se sukobile: *jednoj, KOJA SE BORILA NA ALLAHOVU PUTU, i drugoj, nevjerničkoj, KOJOJ SE ČINILO DA PRED SOBOM IMA DVA PUTA VIŠE PROTIVNIKA.* (KPK 1977: 50)

(61) /.../ jer ima stijenja iz kojeg izbijaju rijeke, ima *ga KOJE SE RASPUKNE* /.../ (DPK 2004: 11)

(62) U njemu će biti žene pogleda smjernoga, *one KOJE, PRIJE NJIH, NE DOTAKNU ČOVJEK NITI NEKO IZ RODA DŽINSKOGA* - /.../ (DPK 2004: 533)

U navedenim se primjerima ispred relativizatora nalazi antecedent. Međutim, relativna klauza kao odredba i dalje se odnosi na imenicu koja je izrečena u prethodnom dijelu rečenice, i zbog toga ovakve antecedente nazivamo formalnim antecedentima.

U literaturi nisam pronašla dovoljno informacija o tome da li se formalni antecedent može ispustiti. Naime, Kordić (1995) navodi da bi njegovo izostavljanje utjecalo na prihvatljivost rečenice, te da u primjerima koje je ona pronašla nije moguće ispustiti formalni antecedent. Međutim, u korpusu sam pronašla primjere u kojima nema ni formalnog antecedenta, a imenica je izrečena u prethodnom dijelu rečenice. U takvim je primjerima jasno na šta se odnosi relativna klauza:

(63) Ima ljudi čije te riječi o životu na ovome svijetu oduševljavaju i *KOJI SE POZIVAJU NA ALLAHA KAO*

SVJEDOKA za ono što je u srcima njihovim, a najljući su protivnici. (KPK 1977: 31)

Ovakvu relativnu klauzu ne možemo posmatrati kao slobodnu jer ona ima antecedent na koji se odnosi. Također, poslije imenice *ljudi* slijedi prisvojni relativizator *čiji*, koji je u kontaktnom položaju s njom. Rečenica je, ustvari, sastavljena od dviju relativnih klauza. Prva je uvedena relativizatorom *čije*, a druga relativizatorom *koji*, te se one nalaze u odnosu koordinacije.

Drugu grupu primjera čine one rečenice s formalnim antecedentom u kojima imenica nije izrečena ni u prethodnom dijelu rečenice:

(64) A teško *onima KOJI* SVOJIM RUKAMA PIŠU KNJIGU, a zatim govore: “Evo, ovo je od Allaha” /.../ (KPK 1977: 11)

(65) *Oni KOJIMA* SMO KNJIGU DALI POZNAJU POSLANIKA kao što poznaju sinove svoje; *oni KOJI* SU SEBE UPROPASTILI, pa – oni neće vjerovati. (KPK 1977: 129)

(66) “Ne budi objestan, jer Allah ne voli *one KOJI* SU OBIJESNI!” – govorili su mu ljudi iz naroda njegova – /.../ (KPK 1977: 393)

(67) *Oni KOJI* SU KRIVOVJERJU ZA PRAVOVJERJE KUPILI NEĆE ALLAHU UOPĆE NAUDITI, već je silno stradanje za njih. (DPK 2004: 73)

(68) A *onaj KOJI* DONOSI ISTINU i onaj ko vjeruje u nju – upravo to su bogobojazni; (DPK 2004: 462)

(69) A *oni KOJI* BUDU VJEROVALI i dobro činili – oni će dobiti nagradu neiscrpu. (DPK 2004: 590)

Iako u ovakvim primjerima imenica nikad nije izrečena, jasno je na šta se odnosi relativna klauza. Odnosno, u navedenim primjerima unutar antecedenta nalazi se pokazna zamjenica *onaj* (*onima*, *oni*), ali se ne može reći da se relativna klauza kao odredba odnosi na pokaznu zamjenicu *onaj*. Formalni antecedent *onaj* kataforički upućuje na zamjenicu *koji*, tj. izdvaja podskup referenata s obzirom na odredbu koja slijedi.

Ekstraponirana i slobodna relativna klauza uvedena relativizatorom *koji*

Iako je uobičajeno da antecedent relativne klauze bude ispred relativizatora, i to u kontaktnom položaju s njim, postoje primjeri u kojima kontaktni položaj izostane. Tada govorimo o ekstraponiranim relativnim klauzama.

Termin ekstrapozicija uveo je Jespersen 1933. godine za označavanje pojave kada se riječi ili sintagme nađu izvan uobičajenog mjesta u rečenici.² To znači da ekstraponiranim relativnim klauzama smatramo one koje nisu u kontaktnom položaju s antecedentom, tj. pomjerene su iza antecedenta prema kraju rečenice.

U gramatikama se ekstraponirane relativne klauze i ne spominju. Jedino Maretić spominje da *relativna zamjenica može biti dosta odvojena od riječi na koju se proteže* (Maretić 1963: 461).

Budući da je zamjenica *koji* najučestaliji relativizator u korpusu, ona i u ukupnom broju ekstraponiranih relativnih klauza uvodi najveći broj relativnih klauza, i to 113 primjera ili 2,03% kod Korkuta i 135 primjera ili 2,5% kod Durakovića:

(70) /.../ i kada smo vas od faraonovnih ljudi izbavili, *KOJI* SU VAS NAJGORIM MUKAMA MUČILI /.../ (KPK 1977: 7)

(71) A kada im od Allaha *Knjiga* stiže, *KOJA* OVJERAVA ONO što su imali pa su pomoć protiv krivovjernih tražili već ranije /.../ (DPK 2004: 14)

A kada im *Knjiga** od Allaha dolazi, *KOJA* PRIZNAJE KAO ISTINITU KNJIGU* /.../ (KPK 1977: 13)

(72) “Zaista, sjaja *mag* ovo je, *KOJI* HOĆE DA VAS IZ VAŠE ZEMLJE IZVEDE!” (DPK 2004: 164)

(73) “Vjerujemo u *Gospodara* svjetova”, uskliknuše, *KOJI* MUSAOV I HARUNOV GOSPODAR JE!” (DPK 2004: 165)

² Podatak preuzet iz Kordić (1995: 260)

(74) Zar *ljestve* nekakve imaju *S KOJIH* PRISLUŠKUJU ONI?! (DPK 2004: 525)

U slučaju kontaktnog položaja imenice i relativizatora jasno je na koju se imenicu odnosi relativna klauza. Uslijed razdvojenosti antecedenta i relativizatora smanjuje se jasnoća i povećava se dvosmislenost rečenice.

Iz primjera je vidljivo da distaktnost može izazvati glagol nadređene rečenice, neglagolski konstitutivni član nadređene rečenice, neglagolski član nadređene rečenice podređen antecedentu ili umetnuta struktura. Iako antecedent i relativizator nisu u kontaktnom položaju, nije teško shvatiti na koji se dio rečenice odnosi relativna klauza. Prvenstveno, kongruencija relativizatora može riješiti nedoumicu, a i cjelokupni kontekst rečenice.

Pored spomenutih relativnih klauza, postoji jedan dio onih koje uopće nemaju antecedenta. U tom se slučaju relativna klauza uvrštava neposredno u nadređenu rečenicu na mjesto imeničke riječi i vrši neku rečeničnu funkciju. Ovakve rečenice Kordić naziva *substanzivnim relativnim klauzama* ili *slobodnim relativnim klauzama* (1995, str. 33). Za njih je karakteristično da su im referenti neodređeni i da se referira uopćeno. One nisu mnogo u vezi s kontekstom, mogu se iz njega isključiti i zbog toga se veoma često i koriste u poslovicama.

U ukupnom broju relativnih klauza uvedenih relativizatorom *koji* ima 4% slobodnih (116 primjera kod Korkuta i 103 kod Durakovića).

(75) *KOJI* MU BUDU VJEROVALI UZ POŠTOVANJE, DAJUĆI MU PODRŠKU I PROVODEĆI SE ZA SVJETLOM koje uz Njega spušta se – upravo takvi uspjeh će. (DPK 2004: 170)

Primjer (75) osobito je zanimljiv jer je relativna klauza u preponiranom položaju. To potvrđuje da ona u rečenici obavlja neku funkciju, u ovom slučaju funkciju subjekta.

Zaključak

Analizirajući literaturu koja je korištena za ovaj rad, uviđamo da je problem relativnih klauza okupirao pažnju brojnih lingvista. Mogli smo i primijetiti da je u mnogim gramatikama sam opis relativnih klauza izostao te da ponuđene teorije nisu uspjele odgovoriti na mnoga pitanja.

Analizirani korpus potvrdio je stav mnogih lingvista da je relativna zamjenica najučestaliji relativizator. Prvenstveno zbog svoje prirode: ona može vršiti nekoliko uloga u relativnoj klauzi, tj. dvofunkcionalna je – ima vezničku ulogu, pokazuje da je riječ o zavisnoj rečenici i pokazuje tip zavisnosti, ali i zamjeničku – anaforski upućuje na antecedent i na sintaksičko-semantičkom i na pragmatičkom nivou.

Relativizator *koji* najučestaliji je relativizator u analiziranom korpusu, i to u Korkutovom prijevodu uvodi 49,8% relativnih klauza, dok u Durakovićevom prijevodu uvodi 40% relativnih klauza. Najčešći antecedent zamjenice *koji* neka je druga zamjenica (iako tada govorimo o formalnom antecedentu). Naime, u Korkutovom prijevodu zamjenica kao antecedent relativizatora *koji* javlja se u 55% relativnih klauza, a kod Durakovića 49%. Zanimljivo je da nije pronađena niti jedna relativna klauza u kojoj relativizator *koji* ima uz antecedent pokazne determinatore *ovakav, takav, onakav, ovoliki, onoliki, toliki*.

Jedino se za pravi antecedent smatra imenička sintagma. Ostali antecedenti razlikuju se od imeničkog jer ne donose nikakav leksički sadržaj i takve antecedente nazivamo *formalnim*.

Klauze s formalnim antecedentom uvedene relativizatorom *koji* mogu se podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu čine one klauze u kojima je imenica izostavljena iz antecedenta jer se već pojavljuje u prethodnom dijelu klauze, a drugu grupu primjera čine one rečenice s formalnim antecedentom u kojima imenica nije izrečena ni u prethodnom dijelu rečenice.

Nešto manje je ekstraponiranih i slobodnih relativnih klauza uvedenih relativizatorom *koji*. Ekstraponiranih relativnih klauza s relativizatorom *koji* ima 113 ili 2,03% kod Korkuta i 135 primjera ili 2,5% kod Durakovića, dok je najmanje slobodnih: 116 primjera kod Korkuta i 103 kod Durakovića.

Bibliografija

Izvori

- KPK – *Kur'an s prijevodom Besima Korkuta*, prev. Besim Korkut, El-Kalem, Sarajevo, 1977.
- DPK – *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, prev. Esad Duraković, Svjetlost, Sarajevo, 2004.

Literatura

- Barić, E. et al. (1997): *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Belaj, B., Tanacković Faletar G. (2014): *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika (Knjiga prva)*, Disput, Zagreb.
- Brabec, I. et al. (1965): *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Crystal, D. (1988): *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd.
- Dizdar, E. (2003): *Kontrastivna analiza relativne rečenice u standardnom arapskom i bosanskom jeziku*, magistrski rad, Sarajevo.
- Grickat, I. (1967): "Relativno koji i što", *Naš jezik* XVI/1–2, Beograd, 32–48.
- Ivić, M. (1983): *Lingvistički ogledi*, Prosveta, Beograd.
- Jahić, Dž. et al. (2000): *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- Katičić, R. (2002): *Sintaksa hrvatskog književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Klajn, I. (2005): *Gramatika srpskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Kordić, S. (1995): *Relativna rečenica*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.

- Kovačević, M. (1992): *Kroz sintagme i rečenice*, Svjetlost, Sarajevo.
- Kovačević, M. (1998): *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*, Raška škola, Beograd.
- Lalević, M. (1962): *Sintaksa srpskog jezika*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd.
- Maretić, T. (1963): *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (1990): *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad.
- Peti, M. (1995): “Pristup sintaksi višestruko složene rečenice”, u: *Jezikom o jezik*, Antibarbarus, Zagreb.
- Pranjковиć, I. (1984): *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Sveučilišna naknada Liber, Zagreb.
- Pranjковиć, I. (1993): *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pranjковиć, I. (2001): *Druga hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Silić, J., Pranjковиć, I. (2005): *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Simić, R. (2002): *Srpska sintaksa 3–4*, Jasen, Beograd – Nikšić – Podgorica.
- Stevanović, M. (1951): *Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije*, Znanje, Beograd.
- Težak, S., Babić, S. (1992): *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Urošević, D. (2015): *Relativna rečenica u šumadijsko-vojvođanskom dijalektu*, Doktorska disertacija, Novi Sad.

RELATIVE PRONOUN WHO IN TRANSLATIONS OF QURAN

Abstract: The terms relative clause and relative pronoun are very often present and described in various ways in linguistic books. These descriptions mainly contain only basic indications for understanding the terms, while various doubts and imperfections occur due to which the problem itself has intrigued a large number of linguists. This paper will review the basic characteristics of relative clauses, with an analysis of it in Bosnia, Croatian and Serbian language. The nature of relative clauses introduced with the relative pronoun *who* (which, that), antecedents which occur with the relative pronoun *who* (which, that), and syntactic-semantic features of these relative clauses are observed. The goal of the research is to distinguish the types of relative clause introduced with relative pronoun *who* (which, that) in translations of Quran. The empirical and statistical analyses of relative clauses in this paper were based upon a corpus of several thousand relative clauses from two translations of Quran: first one by Besim Korkut (the 1977 “El-Kalem” edition) and second one by Esad Durakovic (the 2004 “Svjetlost” edition). The relative pronoun *who* (which, that) in Korkut’s translation introduces 49,8% (2752 clauses) out of 5538 relative clauses, while the same relative pronoun introduces 40% (2192 clauses) clauses out of 5414 relative clauses in Durakovic’s translation.

Key words: relative clause, restrictiveness / non-restrictiveness, antecedent, relative pronoun, extraposed relative clause, free relative clause

Izjava autora o nepostojanju sukoba interesa i poštivanju općih etičkih kodeksa:

Autor potvrđuje da ne postoji nikakav stvarni ili mogući sukob interesa vezan za ovaj tekst te da je tekst napisan u skladu s etičkim kodeksima prema preporukama COPE (Comitee of Publishing Ethics).